

dokazljivo, še zdaleč ni isto. Mnogi smatrajo Gödlov teorem za najgloblji in najdaljnosežnejši filozofski rezultat v tem stoletju, ki je uporaben v veliko širšem univerzumu splošnih in vsakdanjih dogodkov.

Vprašanje o gotovosti védenja se dotika tudi vprašanja izračunljivosti (komputabilnosti). Pri računanju gre na prvi pogled za uporabo neke vrste jezika, s pravili (gramatika in sintaksa), po katerih formiramo veljavne izjave. Ali bi bilo lahko vse komputabilno? Seveda ne, predvsem ne v vsakdanjem jeziku zamegljenega, zmuzljivega izrazja. Kaj pa čista števila? Po definiciji je število komputabilno, če in samo če ga lahko dobimo kot rezultat Univerzalnega Turingovega stroja (računalnika). Ali bi lahko napisali program, ki bi sproduciral vsako možno število? Ne, problem je v tem, da je skoraj vsako število *nekomputabilno* (344)! Ne glede na računalniški program zmeraj obstajajo števila, ki imajo večjo kompleksnost, kot jo lahko generira ta program (355).

Ali je mogoče obvladati vsaj aritmetiko znotraj nje same? Ne. Hilbertove sanje so bile, da bi našel formalni sistem, v katerem bo mogoče vsako matematično resnico prevesti v teorem in narobe. Tak sistem bi bil "kompleten" (zaokrožen) (370). Tako bi moral biti sistem aritmetike končno opisljiv, kompleten, konsistenten in dovolj močan, da bi lahko predstavil vse trditve o naravnih številih. Gödel je tri leta po postavitvi Hilbertove zahteve odgovoril takole: "Aritmetike ni mogoče kompletno formalizirati" (371). To je po splošnem, ne le Castijevem mnenju ena od najpomembnejših trditev tega stoletja. Kajti za dano matematično strukturo, kot na primer aritmetiko, obstaja neskončno načinov izbire končnega niza aksiomov in pravil formalnega sistema, da bi sintaktično odsklali matematične resnice struk-

ture. Gödlov izrek trdi, da nobena od teh izbir ne deluje. Na kratko: ni pravil za generiranje *vseh* resnic o naravnih številih (371).

To pa z drugimi besedami pomeni, da je treba za dokazovanje popolnosti in nekonsistentnosti sistema zmeraj "izskočiti" iz njega: "za vsak konsistenten formalni sistem M obstaja vsaj ena izjava G, ki je ne moremo dokazati kot resnično ali napačno znotraj sistema M" (372).

Gödlov teorem je seveda pognal korenine vsepovsod, v matematiki, filozofiji, računalništvu, lingvistiki in psihologiji. Casti dodaja ključno opombo: zanima nas lahko, kakšne posledice ima Gödlov teorem v razglabljanju o omejitvah človeškega dokazovanja. "Gödlovo sporočilo je, da človeštvo ne bo nikoli vedelo dokončne, zadnje skrivnosti univerzuma samo s 'finitnimi' ('končnostnimi') ali konstruktivističnimi mislimi" (382). Še več: "Na razsodišču znanosti ni zadnje razsodbe, ki bi vodila k absolutni resnici" (383).

Castijev zaključek o prediktabilni in razlagalni moči matematike je porazen: matematika po njegovem dolgem prikazovanju ne ponuja gotovejše poti k epistemološkemu zveličanju kot katera koli druga pot v širokem gozdu intelektualnega sledenja. Tistim, ki so odrasli v kulturi, katere gesla so bila "moremo", "možno je, samo počakati je treba", so meje znanosti v tem stoletju gotovo depresivna in pogum ubijajoča izkušnja (404). Da, so meje, tudi meje človeškega duha! Končni odgovori na vprašanja o prediktabilnosti v znanosti so pač realni, bolj kot kdajkoli prej.

Komputabilne funkcije tvorijo le zelo majhno podmnožico množice vseh možnih funkcij, matematični opisi marsikaterega opazovanega fenomena so zares nekomputabilni. Pojave od turbulentnih gibanj plinov in tekočin do človeške zavesti lahko usrezno opišemo le z uporabo nekompu-

tabilnih funkcij. Za določene fizične in človeške sisteme se kot nesmiselna kaže sama ideja znanstvene predikacije.

Eden od ključnih mejnih kamnov, ki ločujejo znanost od psevdoznanosti in religije, je v tem, da je znanstvena vednost zmeraj provizorična, zmeraj začasna. Seveda pa, če ima Gödel prav, ne bomo nikoli – niti v naravoslovju – dosegli točke popolne, absolutne vednosti. Na tej točki nas Casti potolaži, saj ima branje njegove knjige še nekaj stranskih učinkov. Avtor skozi celotno delo briljira z izrednim poznavanjem zgodovine znanstvenih dosežkov v posameznih področjih in je že – tudi če odmislimo izjemno koncentriran, a obenem dostopen slog – zaradi tega njegovo pisanje zelo privlačno vsakemu bralcu, ki operira z golj s srednješolskim znanjem (deloma zapisanemu pozabi) iz posameznih področij. Pravzaprav je sintetično (in ekspertno) obravnavanje dogajanj v znanosti ne samo prava duševna hrana za vsakega radovedneža, ampak tudi pravi učbenik zadnjih dometov nekaterih vej znanosti. In ta vednost omogoča povsem raznorodnim smerem raziskav dostop do obilice idej, ki jih je mogoče uporabiti tudi onkraj doslej obravnavanih meja.

Rajko Muršič

Fran Wiesthaller

LATINSKO-SLOVENSKI SLOVAR A-Col

Založba Kres, Ljubljana, 1994
000 str., cena: 14.700 SIT

Založba Kres si je zadala dolgo trajno in ne ravno lahko nalogo: izdati veliki Latinsko-slovenski slovar, ki so ga na začetku stoletja sestavili slovenski latinisti. Med

temi je največji del dela prevzel Fran Wiesthaler. Avtorji so slovar nameravali izdati v dveh izdajah: obsežnejšega za šolsko rabo in "ročnega" za druge namene. Velik del "ročnega" slovarja je bil pripravljen za tisk l. 1914, toda izbruh svetovne vojne je tiskanje preprečil, saj so se potencialni meceni bali velikih stroškov. Leta 1923 je natis prvega dela od A do facilis na 1008 straneh omogočil ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič. Tiskarski stroški so bili precejšnji, saj so morali tiskarji nabaviti tudi posebne črke in diakritična znamenja. Prvi del je ostal tudi edini izdani del slovarja. Zaradi katastrofalne povodnji v Gornjem Gradu, kjer je imela ljubljanska škofija gozdove, je namreč usahnil vir dohodkov.

Absolventki in diplomantka klasične filologije so se pod mentorstvom prof. dr. Erike Mihevc-Gabrovca lotile pregledovanja in posodabljanja slovarja, odpravljanja arhaizmov, neologizmov in papirnatih izrazov. Po besedah akademika dr. Kajetana Gantarja v predgovoru k slovarju so se pri odločanju, kaj je v jeziku tuje in mrtvo, odločili za neko srednjo pot. Poudaril je tudi, da je pregledovanje in urejanje slovarja mnogo bolj ekonomično kot sestava novega, kar bi trajalo še veliko

dlje kot oživiljanje in ohranjanje slovarske dediščine, ki so jo zapustili ljubljanski profesorji latinščine iz časa, ko je bila latinščina v prvem razredu klasične gimnazije na urniku vsak dan in ne le po eno uro in je pomenila osnovni formativni predmet. Druga stran, ki poudarja ekonomičnost rešitve, je ta, da primanjkuje strokovnjakov za takšno delo, saj je izganjanje latinščine iz šol v (upajmo) preteklem obdobju povzročilo ne samo pomanjkanja učiteljev tega jezika, ampak tudi to, da je edini latinsko-slovenski slovar, ki je bil izdan v celoti in je še danes dostopen, Bradačev mali Latinsko-slovenski slovar (prvič je izšel leta 1928). Žal je v njem kar nekaj napak, toda za običajno rabo srednješolcev in nelatinistov je zelo uporaben in primeren tudi zaradi majhnega formata. Že za študente latinščine pa postane kmalu premalo izčrpen. Manj pogoste besede ali besedne zveze in glagolske vezave je treba poiskati v večjem slovarju. Za to je primeren v naših knjigarnah dostopni reprint Latinsko-hrvatskega rječnika, ki ga je leta 1900 sestavil Mirko Divkovič. Bolje pa je seči po kakovostnejših tujih slovarjih.

Vprašanje, ki se mi zastavlja ob izidu prvega izmed šestih načrtovanih delov slovarja, je: ali bo Wiesthalerjev slovar pravi, veliki slovar, ki ga bomo latinisti in nelatinisti s pridom uporabljali? Da, kolikor nas zanimajo latinske besede do A do Col, saj prva izdaja ne obsega niti prvih treh črk abecede v celoti (gesli A in C sta v latinščini zelo obsežni!). Že pri prvem listanju slovarja lahko ugotovimo, da je res izčrpen. Povsem običajne besede, kot npr. osel (*asinus*), so podprte s citati iz avtorjev vseh časovnih plasti latinščine: arhaične, klasične, poklasične in srednjeveške. Da to izčrpnost ponazorim, si oglejmo povsem običajno že omenjeno besedo *asinus* (osel), ki je podprta s citati (večinoma neprevedenimi)

avtorjev iz več časovnih plasti latinščine. Dodani so tudi reki ali pregovori: npr. *asinus ad lyram* (Varo pri Geliu): osel pri liri (o surovem, za umetnost nedovzetnem človeku; prim. slov. meni filozofija pa zajcu boben), *asinus in tegulis* (Petronij): osel na strehi (o nenavadni prikazni), *qui asinum non potest, stratum caedit* (Petronij): bije po vreči, kdor osla ne more. Nato slovar upošteva tudi preneseni pomen: osel kot

- a) tepec, slaboumen človek,
- b) ujedljiv človek.

V primerjavi s starim Wiesthalerjevim slovarjem so tu izpuščene besede, ki pomenijo isto v drugih jezikih, na primer hrvaško osao, grško ónos, opuščene so zastarele etimologije. Izpustili so tudi citata, ki sta napisana v stari izdaji slovarja. Na splošno so pri razlagi gesel navedeni pregovori, pregnantne zveze, oboje je tudi prevedeno; kjer je mogoče, je dodan tudi ustrezen slovenski pregovor. Pri citatih so napisani tudi avtorji. Pomanjkljivost je to, da niso zapisana mesta, kjer jih najdemo. Razlage gesel so izčrpane, kar se tiče oseb. Slovar podaja tudi zgodovinske podatke: pri stvareh izvemo, kakšna je bila njihova uporabnost v antiki (npr. lac asinum: osličino mleko kot zdravilo in leptilo). Kjer je mogoče, je navedena tudi sorodna grška beseda. Pri besedah s slovnično vlogo odmerja slovar prostor tudi latinski slovnici. Žal ugotavljam, da so te besede bolje razložene in podprte z več primeri in prevodi rabe kot v Latinski slovnici avtorja Silva Koprive. Že mi primanjkuje besed, s katerimi bi opisala celovitost in uporabnost slovarja ne samo za latiniste, ampak tudi za druge, ki iščejo informacije o pomenu besed, njihovi uporabi glede na različna obdobja latinščine, o pomen-skih odtenkih, o stvarnih, pa o slovničnih podatkih, o sorodnih grških besedah. Tako bogat slovar je lahko izvrsten pripomoček tudi pri učenju latinščine.

Slaba stran slovarja, da besede nimajo označenih kratkih zlogov, ki so pomembni za pravilno naglašanje besed. V velikih in kakovostnih slovarjih so navadno označeni dolgi in kratki zlogi, saj se naglas latinskih besed ravna po preprostih pravilih: naglašen je predzadnji zlog besede, če je dolg; če pa je kratek, je naglas na predpredzadnjem zlogu. Wiesthalerjev slovar ima označene le dolge zloge poleg diftongov in po stavi dolgih zlogov (dolžina po stavi: ko sta skupaj zapisana dva konzonanta). Ugotavljam, da so vsi drugi zlogi kratki, kar v slovarju ni nikjer zapisano. Pomankljivost je, da nelatinist ne bi znal pravilno naglasiti besede. Pravilno napisana beseda *osel* v slovarju bi bila z označenima kratkima zlogoma: *ásinus*. Tako bi vsakdo, ki je seznanjen s pravili naglašanja latinskih besed, ugotovil, da je naglas na predpredzadnjem zlogu: *ásinus*. Morda se pripomba zdi pikolovska, toda k besedi spada tudi njen naglas; to je še jasneje pri grških besedah, ki so pravilno vedno napisane z naglasom. Z napačnim naglasom se v latinščini in grščini lahko spremeni tudi pomen besede.

Druga slaba stran slovarja je, da bomo njegov celotni natis dočakali po optimistični napovedi akademika Kajetana Gantarja pred letom 2000. Vsako leto naj bi izšla po ena knjiga. Toda polovica slovarja je še v rokopisu, in kdo ve, koliko časa bo minilo, preden bo izšel ves. Vseeno srčno upam, da bomo dočakali tudi del slovarja z zadnjimi črkami latinske abecede. Do naslednjega leta, ko naj bi izšel naslednji del, se lahko kratkočasimo in izobražujemo kar od črke A do C: jaz sem že pri asinu.

Darja Šterbenc

Andrew Louth

IZVORI KRŠČANSKEGA MISTIČNEGA IZROČILA (OD PLATONA DO DIONIZA)

(The Origins of the Christian
Mystical Tradition. From Plato
to Denys)

prevedla Nike Kocijančič
(angleško besedilo)
in Gorazd Kocijančič
(grški in latinski navedki)

Nova revija – zbirka
Hieron; Ljubljana; 1993
292 strani; cena: 2.887 SIT

*BEG SAMOTNEGA K
SAMOTNEMU*

Izid pričujočega dela lahko vsi tisti, ki nas zanima duhovna zgodovina zahodne civilizacije in njene v sodobnost segajoče determinante, pospremimo z velikim odobravanjem. Kratek, a inštruktiven pregled razvoja krščanske mistike in proces njenega postopnega prehajanja v dogmatsko teologijo

– torej prehod od mističnega k ekzeziološkemu iz prvih stoletij naše ere – ponuja dragoceno izhodišče za razumevanje ravno inverznega dogajanja, ki se odvija v desetletjih *fin de milleniuma*. Sociologi religije namreč opažajo pravi razcvet novih oblik duhovnosti – tudi v krščanskem obnebu -, ki presega okvirje institucionaliziranih cerkva; torej premik od tradicionalnega, organiziranega izražanja svoje religiozne pripadnosti h kontemplativnemu, ponotranjenemu, mnogo intimnejšemu in bolj neposrednemu iskateljstvu. Opisana filozofska in mistična izhodišča in njihova preoblikovanja iz obdobja konsolidiranja krščanstva, ki so nam dana v premislek, so zato veliko aktualnejša, bolj sveža kot se zdi: skoraj nepogrešljiva za razumevanje sodobnih duhovnih dilem. Že takoj na začetku bi rad opozoril na nevsiljive pojasnitve in tehtne dodatke v opombah prevajalcev. Pojavljajo se skozi celoten tekst kot koristna dopolnila, kritični komentarji ali kot napotila bralcu k zadevnim referencam.

Glavna teoretska kontraverza, na kateri so se lomila prepričanja v knjigi navedenih mislecev, je potekala na osi platonizem – krščanstvo. Kljub nedvomni navezanosti slednjega na prvega, kar je v nekaterih kasnejših razlagah privedlo celo do istenja z njim, ju loči nekaj bistvenih razlik. Sledeč logiki razmišljanja platonikov živi človek v minljivem svetu, duša pa je božanska. Nekoč je bila zapustila območje Poslednjega, "padla" v materijo, in po mukotrpnem očiščujočem vzpenjanju se bo tudi vrnila k temu sicer brez- oz. nadosebnemu najvišjemu načelu. Bogoskotelstvo je povratek: vzpon duše k bogu, kateremu tudi pripada.

Krščansko videnje je temu radikalno nasprotno: bog kot Oseba, četudi troedina, je povsem drugačen od svojih kreacij in kre-